

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Господарське право»

на тему:

„Історія становлення та розвитку господарського
права України”

Студентки 3 курсу ПР - 31 групи
Галузь знань 0304 «Право»
Напрямок підготовки 6.030401
«Правознавство»
Куйбіди А.Ю.
Керівник: к.ю.н., доц. Ментух Н.Ф.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історичні аспекти становлення господарського права.....	5
1.1 Зародження господарського права на початковому етапі.....	5
1.2 Особливості розвитку радянського господарського права.....	8
Розділ 2. Етапи розвитку господарського права в незалежній Україні.....	13
2.1 Становлення господарського права на початковому етапі її незалежності.....	13
2.1 Особливості другого етапу розвитку господарського права.....	16
2.2 Характеристика розвитку господарського права на третьому етапі...	19
Розділ 3. Перспективи розвитку господарського права України на сучасному етапі розвитку.....	23
Висновки.....	27
Список використаних джерел.....	29

ВСТУП

Актуальність теми. Нам відомо ще в нашій державі потрібно вдосконалити законодавче забезпечення економічної політики. Оскільки розвиток товарно-грошових та інших господарських відносин не може існувати без своєрідного прагнення держави вжити певних заходів щодо забезпечення та часткового поєднання державного регулювання і ринкової економіки, що в свою чергу зумовлює необхідність в посиленні уваги до розвитку господарсько-правових досліджень серед науковців. Тому, щоб підтвердити факт офіційного визнання господарського права в Україні, для подальшого визначення ролі феномену господарського права, нам варто звернутися до усіх історичних етапів його розвитку, адже лише завдяки їх визначенню цей феномен не загубився серед різнобарвності соціально-правових ідей і теорій бурхливого ХХ ст., і при цьому, залишився актуальним у ХХІ ст.

Основа господарського права, законодавства та вихідних господарсько-правових категорій почала стрімко створюватись вченими ще на початку ХХ ст. Тому, нам варто врахувати і в певній мірі оцінити досвід минулих теоретичних досліджень та напрацювань, які досліджувались та вивчались ще за часів радянського періоду і дотепер мають безсумнівне значення для більш глибокого вивчення проблем сучасного господарського законодавства,

Незважаючи на досить складну та довгу історію та революційність деяких цивілістів-теоретиків, не можливо сказати, що господарське право зникло з правової площини, ця наука зараз розвивається майже на усіх континентах планети Земля, в тому числі, й нашу державу Україну.

Отже, на сьогодні, існує стовідсоткова потреба проаналізувати усі етапи розвитку господарського права, потреба визначення ролі кодифікаційного процесу в історії господарського права задля визначення подальших головних завдань модернізації вітчизняної економіки, та визначення її перспективи розвитку.

Безсумнівно, досить важливий внесок в аналіз історичного минулого в розвитку господарського права зробили представники Днецької Школи Права, такі як: В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменський, П. Г. Скрипник, В. А. Устименко, також такі науковці як О. М. Вінник, Д. В. Задихайло, Р. Б. Прилуцький тощо. Нажаль, усі ці люди не приділили достатньої уваги до історичного минулого та до подальшої розгалуження предмета регулювання господарського права і його впливу на рівень систематизації та модернізації господарського законодавства в цілому.

Метою даної роботи є аналізування певних історичних аспектів нормотворчої діяльності української держави у сфері господарсько-правового регулювання.

Виходячи із мети, **основними завданнями роботи** є:

- дослідити початки зародження господарського права на початковому етапі;
- визначити особливості розвитку радянського господарського права;
- дослідити становлення господарського права на початковому етапі незалежності;
- визначити особливості другого етапу розвитку господарського права;
- надати характеристику розвитку господарського права на третьому етапі;
- визначити проблеми та перспективи розвитку господарського права України на сучасному етапі розвитку.

Об'єктом дослідження виступають певні історичні періоди, що стосуються розвитку господарського права.

Предметом дослідження є сукупність правових відносин в процесах зародження господарського права.

Методологічною основою проведеного дослідження є загальнонаукові методи пізнання та низка певних методів: тлумачення норм права, юридико - догматичний, порівняльно-правовий.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

1.1 Зародження господарського права на початковому етапі

Одним із важливих здобутків сучасної України, яка у кінці ХХ ст. стала проголошення її незалежності та суверенності.

Відомо, що початкові етапи формування господарського законодавства полягають у взаємодії суспільства, економіки, держави та права.

Виключно на усіх етапах формування господарського права були наявні ті чи інші фактори, які дуже ускладнювали даний процес, а інколи позбавляли його будь-яких перспектив розвитку.

Концептуальним засадам господарського права постійно опонувала концепція так званого єдиного цивільного права, незмінність якого її прихильники вбачали у тому, що вона виникла в епоху Давнього Риму і відтоді незмінно слугує засобом захисту приватних інтересів [7, с. 91].

Неодноразово зазначалося, що господарське право зобов'язане своєю появою лише певним випадковостям. Нажаль, в певний період часу При просто ігнорувалися численні факти, що допомагали нам зрозуміти, що у цій науці присутній досить багатий родовід, як окремої галузі права.

Тому, варто зазначити, що певні норми, які регламентували багато сторін господарського життя загалом, в давні часи містилися в наступних відомих правових джерелах,: Руська Правда, Магдебурзьке право й Литовський Статут. Про це свідчать й інші як вітчизняні, так і зарубіжні, іноземні, європейські, юридичні здобутки. Таким чином, господарське право має не лише цікаву перед історію, й повноцінну, багату, насичену історію.

Варто відзначити той факт, що дякуючи великим зусиллям багатьох відомих представників концепції «єдиного цивільного права» склалася думка про монопольне всесилля цивільного права. Багато хто, на той час, вважав, що цивільне право може врегульовувати повноцінно і бездоганно

все різноманіття економічного життя як минулих років, так і в майбутньому. Однак подібні висновки були марними, їх визначили не тільки такими, що не мають чіткої наукової підстави, а й такими, що суперечать реальності. Тому поступово в юридичному науці й серед науковців та населення все більше усвідомленою ставала необхідність в тому, що цивільно-правовій науці рано чи пізно доведеться звільнити місце такій моделі правового регулювання, яка б найбільш чітко відповідала вимогам економіки й сучасного бізнесу. Так почала визрівати ідея про право, яке здатне охопити та упорядкувати більш широке коло економічних відносин [3, с. 104].

Важливо підкреслити, що так звана боротьба господарського (комерційного) права за гідне та чільне місце в правовій системі обумовлюється рядом об'єктивних причин. Уже на зламі XVIII—XIX сторіч виникло й почало швидко поширюватися та набирати популярності таке явище, як комерціалізація громадського життя. Відомо, що комерційні відносини, які у минулі століття були локалізовані лише у світовій морській торгівлі, згодом вони почали охоплювати інші види економічної діяльності в багатьох провідних європейських країнах, наприклад, виробничу, будівельну, перевізну, кредитно-фінансову.

Законодавці згодом почали зазначати, що цивільне право вже не в змозі регулювати ті відносини, що так стрімко визрівали в суспільстві, — комерційні й господарські. Тому, важливо згадати одного з найбільш рішучих постатей, що зробили великий внесок в розвитку господарського законодавства, із таких виявився імператор Франції - Наполеон, у 1807 році, він ініціював розробку й прийняття Комерційного кодексу, саме цей законодавчий акт дій й на сьогодні у Франції поряд із Цивільним кодексом. Таким чином була врахована особливість юридичного регулювання в різних за змістом суспільних відносинах громадян — як комерційних (торговельних), так і особистих. У наступні часи цим шляхом у законотворчості пішла значна кількість інших держав. При цьому кожна країна додавала й свої традиції створення подібних кодексів [7, с. 92].

Знаємо, що теорія виникнення господарського права значною мірою пов'язується з публікацією у 1910 р. першої частини визначної праці відомого німецького вченого-правника Ю. В. Гедемана «Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX Jahrhundert» («Прогрес цивільного права у XIX столітті»). У ній Гедеман доступно обґрунтував закономірність виникнення господарського права в нових умовах господарювання, в тих умовах, коли буржуазія неочікувано отримала політичну владу і кордон між приватними і публічними інтересами зник [20, с. 94].

Однак на вітчизняних теренах шлях кодифікування у господарському (комерційному) праві виявився більш складним і довгим. Проте наукова розробка цієї проблематики у наступні два століття майже не припинялася. Можна пишатися тим, що майже все XIX ст. було насичене іменами вітчизняних учених і їх видатними науковими працями. Серед них такі імена як С. Десницький, М. Балуг'янський, В. Каразин, К. Ушинський, І. Янжул.

Особливо потрібно виділити із цієї плеяди К. Д. Ушинського, який створив першу концепцію господарського права в середині XIX ст. Насамперед, зазначу, що саме він дійшов висновку, що в умовах комерціалізації громадського життя важливим є обґрунтування необхідності розмежування цивільного й господарського права, на окремі правові інститути. На думку Ушинського, цивільне право повинне відокремлювати приватні інтереси осіб та забезпечувати їхню автономність. Господарське ж право, що діє виключно у сфері господарської діяльності, повинне погоджувати інтереси учасників господарської діяльності, стимулювати їх до партнерства, а не розмежовувати їх. Тому, дана концепція, нашого земляка К. Д. Ушинського, зробила свій рішучий виклик монополії цивільного права [7, с. 93].

Таким чином, як бачимо, початковий шлях розвитку господарського права був достатньо складним, хоча й відзначався багатьма видатними успіхами. Не менш драматичним та цікавим цей шлях був і в «новий» час, з настанням XX ст.

1.2 Особливості розвитку радянського господарського права

Витоки історії вітчизняного господарського права беруть свій початок ще у 20-х рр. ХХ ст., тобто у Радянські часи. До того ж, у розвитку останнього у Радянську епоху виділяють певних три етапи — 20-ті рр., 30-ті рр. і період після 1965 р. [3] та необхідно відзначити те, що існував четвертий період, він був окремим, з 1938 по 1955 р., коли наука господарського права як самостійна галузь була під заборонаю, у зв'язку з тогочасним існуючим політичним режимом в державі.

Щодо першого періоду(1923-1928), то він називався початковим періодом розвитку. Саме він вирізнявся тим, що головна увага була зосереджена над питанням визначення єдиного предмета господарського права, встановлення ключових категорій господарських відносин, які є предметом регулювання норм господарського права.

Відомо, що ще на початках ХХ ст. у країнах Європи здійснювалися так звані роздільні кодифікування цивільного та комерційного законодавства, у вітчизняній правовій науці з'являлися деякі дослідження у вищезазначених сферах. Необхідно підкреслити, що цей період часу у вітчизняному господарському праві характеризується двоохзначними процесами.

З однієї сторони, певний ряд учених відокремлює та відзначає торгове право від цивільного, це зазначено в роботах П. Цитовича, А. Камінки, О. Пергаментя, А. Гольмстена.

З іншої ж сторони боку, в той час обґрунтовуються певні самостійні напрями в господарському праві. Це знайшло своє відображення у роботах К. Ушинського, І. Янжула, В. Удінцева, А. Федорова. Вони відзначали, що є певні речі, які об'єднують приватні та державні аспекти господарювання. Усі ці питання набули достатньо широкого поширення на сторінках буржуазної юридичної літератури. Також, у цей період формуються чіткі ідеї, які згодом лягли в основу теорій багатьох поколінь вчених-господарників. У цей період вченим вдалось дослідити та підкреслити одну істотну межу

правового регулювання економіки, що базується на виділенні самостійного, комплексного і такого, що швидко і плідно розвивається, утворення норм права, яке на сьогодні має назву господарського права. Автори цих ідей, мали на увазі все більше законодавчого посилення на стадії імперіалізму втручання буржуазної держави в особисто майнові відносини, стверджували, що тим самим нібито відбувається процес стирання меж між приватним та публічним, процес утворення нового права — ні публічного, ні приватного, а саме того, яке і було назване господарським правом [13, с. 144].

Другий період (1929-1937) відомий, як період боротьби двох секторного господарського права з єдиним господарським правом. Даний період характеризувався певним впливом господарсько-адміністративного права та теорії, побудованої на двох секторному поділі господарського законодавства. Цей період господарського права може бути охарактеризований взаємодією двох основних наукових напрямів: двох секторної теорії П. І. Стучки та теорії єдиного господарського права Л. Я. Гінцбурга та Є. Б. Пашуканіса. В той час, було сформульовано концепцію єдиного підходу до регулювання економічних відносин, центром якого повинен був стати Господарський кодекс, проект якого був запропонований у 1935 р. Тому, зі всіх сил відстоювалася теза про категоричну недопустимість поділу єдиного господарського права на дві окремі, самостійні частини — господарсько-адміністративне та цивільне право. Один із авторів цієї ідеї Л. Я. Гінцбург надто критикував у роботі «Курс советского хозяйственного права» (1935) погляди П. І. Стучки. Саме це слугувало поясненням того, що ця теорія єдиного господарського права на деякий час займатиме провідне місце. А цивільне право, в свою чергу, як науку, так і її предмет — було, на той час, остаточно пригнічено. Слід за ним, зникло з навчальних планів юридичних вишів й адміністративне право [3, с. 104].

Третій період (1938-1955) — період майже повного ігнорування теорії господарського права — характеризувався монопольним становищем цивільного права, вчені-правознавці якого і займалися деякими у сучасному розу-

мінні проблемами господарських відносин, проблематикою господарського законодавства, а деяким проблемам господарювання взагалі на цьому етапі вчені не приділяли достатньо уваги.

А четвертий період (1956-1980) відомий тим, що цей період став часом фундаменталізації господарського права, тобто характеризувався не тільки відродженням господарсько-правової науки, але й остаточним зародженням єдиної концепції господарського права. У цей період була пояснена та обґрунтована основна мета господарсько-правової науки, яка з часом постала як її основна ідея та призначення — в певній мірі спрямувати господарське законодавство на правове забезпечення господарського правопорядку і направити науку господарського права на вирішення проблем господарського комплексу.

В юридичній літературі згадується постать В. К. Мамутова. Саме він став першим українським вченим, який започаткував одну із сучасних господарських шкіл права (донецька школа господарського права). Деяких вчених-господарників цікавило питання про майбутнє запровадження законності на всіх рівнях економіки, про закріплення господарського розрахунку на базі розширення прав підприємств, про встановлення відповідальності державних органів за неправомірні дії щодо підприємств, про розвиток внутрішньогосподарських відносин тощо.

Радянське господарське законодавство цього періоду в основному було всесоюзним законодавством СРСР, яке діяло на території виключно всього Союзу. Воно включало в себе і господарське законодавство республік, які на той час входили до складу СРСР, у тому числі господарське законодавство Української РСР, правонаступником якої стала Україна. Республіканське господарське законодавство передбачало господарську компетенцію підприємств і установ, які знаходились у підпорядкуванні республік (наприклад, автомобільного транспорту, комунального господарства), порядок вирішення деяких господарських питань.

Відомо, що головним джерелом господарського права були постанови

Ради Міністрів СРСР і спільні постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС.

Досвід правового регулювання господарської діяльності, накопичений в СРСР, з усіма його досягненнями і помилками, становлять цінність як для науки, так і для практики сучасної правотворчої діяльності, адже деякі нормативні акти того часу діють і дотепер. А отже, цей період не можна не враховувати [13, с. 146].

Специфіка радянського господарського законодавства полягала в конституційному закріпленні соціалістичної власності як основи економічної системи. На той час визнавались такі форми соціалістичної власності, як державна, колгоспно-кооперативна та власність громадських організацій. Приватна власність на кошти виробництва не дозволялась, але визнавалась особиста власність громадян на майно, яке не стосується коштів виробництва, тобто щодо господарських взаємовідносин цієї форми власності не існувало.

З 60-х рр. XX ст. значна увага приділялась систематизації господарського законодавства. У 1961 р. В. В. Лаптевим та Г. Я. Торчинським був підготовлений фундаментальний двотомник «Законодавчі акти з питань народного господарства СРСР». Ця робота дозволяє нам уявити для себе закономірності та тонкощі структури, відомості про зміст, обсяг радянського господарського законодавства. Нормативні акти систематизовані в ньому за тринадцятьма основними розділами. В тому першому зазначено, що існує вісім розділів: організація управління народним господарством; правовий режим соціалістичної власності; планування народного господарства; порядок матеріально-технічного постачання; державні стандарти, технічні умови, виробничі марки і товарні знаки; розвиток нової техніки, винахідництво і раціоналізація; облік і звітність; арбітраж. У другому томі нормативні акти систематизовані в п'ять розділів за галузями народного господарства.

Господарське господарство було систематизоване також у Зводі законів СРСР і у зводах законів союзних республік, складають більшу

половину цих зводів.

Юридичні дослідження історії становлення і формування радянського господарського законодавства складались і розвивались окремо від цивільного законодавства як особлива гілка радянського законодавства [6, с. 21].

У Конституції СРСР, яка була прийнята 1924 році, галузь господарського права визначалася як самостійною. Далі вона розвивалась як самостійна. Це слугувала основною поштовхом до становлення й розвитку господарського права як науки, предметом якої виступило господарське законодавство. Саме наука господарського права займалась найголовнішими проблемами господарського законодавства, зокрема законодавством про підприємство (у той час як у цивілістиці, наприклад особі підприємства як фігурі, особливого значення не надавалось, під час підготовки актів про розширення прав директорів підприємств, першого положення про державне промислове підприємство цивілістика по суті нічого не могла запропонувати). Господарське законодавство постійно розвивалось і вдосконалювалось [18, с. 20].

У той же час радянське господарське законодавство мало цілу низку недоліків, неузгодженостей, суперечностей. Відомо, що воно не було кодифіковане, хоча питання з його кодифікації виносилось на обговорення починаючи з 1919 р.

Тому, шлях, який пододала наука господарського права в радянській період, не був легким. Впродовж ХХ ст. навколо цієї науки точилося багато дискусій, назбиралась велика кількість спірних питань та історичних протистоянь. Хоча на той час були і позитивні моменти, наприклад, розвиток законодавства та розширення прав підприємств 50-х рр., у далекому 1961 р. за редакцією В. В. Лаптева і Г. Я. Торчинського юридичною службою Держплану СРСР був підготовлений фундаментальний, у двох томах, збірник «Законодавчі акти з питань народного господарства СРСР». Також слід зазначити, що господарське право як самостійна галузь законодавства було зазначене у Конституції СРСР 1924р.

РОЗДІЛ 2. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

2.1 Становлення господарського права на початковому етапі її незалежності

Відомо, що створення єдиного національного господарського права є одним із значних досягнень сучасної України, яка у кінці ХХ ст. отримала свою незалежність та суверенітет. Формування господарського законодавства почалися ще з моменту ускладнює взаємодії суспільства, економіки, держави та права. Кожен із цих перелічених інститутів у сучасних ринкових умовах, на сьогодні, трактується по-новому, на даний момент, мова йде не просто про суспільство в цілому, а про «громадянське суспільство»; не взагалі про державу, а про «правову державу»

Першим кроком на шляху до модернізації радянської економіки до незалежної української економіки спричинене прийняттям Декларації про державний суверенітет України, що відбувся 16 липня 1990 р. Реалізувати цей намір можна було лише після прийняття Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. Тому, початком періодизації сучасного господарського права України є остання 1991р[15, с. 174].

Відзначалось в законодавстві, що на той час, одним із головних завдань перехідного періоду (1991-1993 рр.) було досягнення розробки науково обґрунтованої соціально-економічної політики, тобто програми стратегічних і тактичних дій держави., адже без неї не було можливості успішно розвиватися економіці будь-якої країни. Та на закінчення останнього створення перших вихідних законів, а з ними й інститутів ринкової економіки, з урахуванням новоствореного політичного режиму з різноманітними напрямками господарювання та загальним ключовим питанням господарських відносин.

До цього інституту належить такий господарсько-правовий елемент, як

приватизація, що знайшов своє відображення у низці законів 1992 р.: Закон України «Про приватизацію державного майна», Закон України «Про приватизаційні папери», «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», Закон України «Про оренду державного та комунального майна», Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду», Закон України «Про заставу». Тому, даний елемент у контексті перехідних законів 1992 р. прийняв роль такого елемента, за допомогою якого кардинально змінюється структура власності.

Третім варто відзначити перехід від одержавленої економіки до плюралістичних організаційно-правових форм ринків є інституціоналізація підприємницької діяльності та підприємства як ключового процесу в ринковій економіці [20, с. 96].

Прийняття Верховною Радою України за єдиний часовий період цілої низки законодавчих актів, щодо питань підприємництва, по суті можна назвати реформою у законодавстві, зростанням активності суб'єктів господарювання, проте зміст і форма останнього були спрямовані не на подальше зростання економіки, а на розвиток олігархізації економіки.

Важливим інститутом є створення правових основ інституту державного регулювання підприємницької діяльності, тобто правової захищеності економічної конкуренції.

У перехідний період виник інститут інвестиційної діяльності. Адже інвестиції є одним із важливих факторів просування до ринкових відносин, а отже — і до політично відкритого суспільства. Тому відношення до інвестування зайняло роль предмета боротьби політичних сил. В той час також почала формуватися державна політика щодо іноземних інвесторів. Крім того, необхідно було визначитися з політикою внутрішнього інвестування, а також з питань співвідношення та порівняння внутрішнього та іноземного інвестування. Необхідно було зважати на упередження основної маси населення проти іноземців і іноземного інвестування, спотворене уявлення про державний суверенітет та на складність взагалі

системи інвестиційного ринку.

Зрозуміло, що одним із головних елементів переходу від ринку одержавленої економіки до міжнародного ринку виступає інститут правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, створення якого несло за собою ліквідацію державної монополії натомість, було введено зовнішньоекономічну торгівлю [3, с. 104].

У перехідний період також закладаються основи такого інституту господарсько-правового законодавства, яке регулює ринок цінних паперів. До цього законодавства можна віднести: Закон Верховної Ради УРСР «Про цінні папери і фондову біржу», Директиву 93/6/ЄЕС Ради Європейського Співтовариства «Про адекватність капіталу інвестиційних фірм і кредитних установ», Договір про створення Міжнародної фінансової корпорації (статті Угоди про створення Міжнародної фінансової корпорації) та Закон України «Про заставу», в яких існують норми, які регулюють цей інститут.

Останнім є інститут страхування. Перші спеціальні нормативні акти, що регламентували страхування, були Постанова Ради Міністрів УРСР «Про управління соціальним страхуванням в Українській РСР» та Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування», що уже втратили свою чинність. У 1993 р. створено державну структуру у сфері регулювання страхового ринку — Укрстрахнагляд [15, с. 181].

Таким чином, поч.90-х рр. був початком ринкові перетворенням у державі, а з ними й у господарському праві. У перехідний період від планової економіки до ринкових відносин були позитивні моменти — абсолютно нова соціально-економічна політика держави перетворена на ряд господарсько-правових реформ, у ході яких створені різноманітні господарсько-правові інститути, норми чи модернізовані старі інститути, норми під архітектуру новоствореної економічної моделі держави

2.1 Особливості другого етапу розвитку господарського права

У 1993 році закінчився «Перехідний період» від планової до ринкової економіки, тому, сформувавши основні інститути ринкової економіки та правового забезпечення господарської діяльності наша держава перейшла на новий правовий шабел. На той час перед законодавцем чітко постало завдання належним чином визначити та вдосконалити складну систему господарських відносин, щоб в подальшому утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України та забезпечити реалізацію інтересів як безпосередніх учасників господарських відносин, так і публічних інтересів, заснованих на загальносуспільних потребах.

Для формування на той час в Україні продуктивної економіки, що базується на плюралізмі форм власності, були необхідні більш сучасні ринкові правові засоби, прогресивні методи і форми регулювання, реалізації й реформування господарських процесів. Законодавець у 1993-1998 рр. здійснив роботу із систематизацією та подальшим реформуванням господарського законодавства щодо конкретних галузей економіки, а також почав процес інтеграції до світового ринку торгівлі, що, у свою чергу, забезпечило запуск ринкового механізму функціонування економічних відносин.

Однак, необхідно акцентувати увагу на тому, що більшість підприємств, дослідних інститутів, лабораторій були не тільки суб'єктами національної господарської діяльності, а й структурними підрозділами кільцевої системи закритого виробництва, яка панувала у радянській плановій економіці, тому в той час постало питання «продлонгації» єдиного економічного простору для більшості пострадянських країн, що слугувало підписанням законів [9, с. 8].

Узагалі першим кроком на шляху до модернізації господарського законодавчого забезпечення України другої хвилі — реформування встановленого правового господарського порядку в напрямі подальшого удосконалення ринкових засад господарювання було прийняття КМУ ще у

1992 р. Програми економічних реформ та політики України, де в одному з головних положень зазначалося, що стратегічним напрямом реформ є формування змішаної економіки, що спирається на різноманіття конкуруючих між собою суб'єктів господарювання різних форм власності. Таким чином, підвищувався рівень законодавчого забезпечення ринкових відносин, але при цьому не вдалося уникнути процесів лобіювання інтересів різних галузевих монополістів чи приватних впливових груп за допомогою їх власного представництва у вищих органах державної влади. В Україні на той час можна виділити кілька чітко сформованих лобіюючих галузевих угруповань: металургійне, вугільне, нафтогазове, кілька комерційно-виробничих груп в аграрному секторі тощо. Яскравим прикладом лобіювання є на той час прийнятий Закон України «Про промислово-фінансові групи» від 16 грудня 1993 р. № 3712-ХІІ.

Тому, цей період законотворчості можна охарактеризувати як приватизаційно-олігархічний, у ньому головним першочергово спостерігалася тенденція щодо розгляду проектів законодавчих актів не як своєрідну систему — фундамент чи базис, який згодом сформує та забезпечить функціонування економіки.

Перед законодавцями постало питання щодо гідного державного регулювання економікою, гарантованого суспільного господарського порядку, оскільки усе це призвело до глибокої соціально-економічної кризи, до безпрецедентного відкидання та криміналізації економіки. Це нам відомо, завдяки деяким положенням Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 р., у ст. 13 якої зазначено, що держава забезпечує та гарантує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки, а усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Ця норма в Конституції України заклала основу спрямування економічної системи — національна економічна система є соціально спрямованою, що у свою чергу зобов'язує вищі керівні органи законодавчої (ВРУ), виконавчої влади (КМУ) та регіональні органи влади й управління забезпечувати планування у формі

розробки загальнодержавних та регіональних програм соціально-економічного розвитку[14, с. 134].

Отже, в 1993-1998 рр. українські законодавці створюють та розширюють велику кількість різного видів наглядового апарату, тому ми не в праві сказати, що держава взагалі не протидіяла обставинам олігархізації національної економічної системи. До цього історичного періоду належить формування системи державного регулювання та створення контролюючих органів за господарською діяльністю.

Взагалі центральне місце в реформованих «пакетах» 1993-1998 рр. зайняли акти, котрі повинні були б створити та забезпечити створення певні галузеві комплекси (енергетичного, металургійного, медійного, охорони здоров'я тощо), так і функціональних (інвестиційний комплекс, банківська справа, страхування тощо) на ринкових засадах.

Отже, в період реформ другої хвилі господарське законодавство чітко вибудовувалося на системі норм, які регулювали три окремі сектори економіки:

- державний,
- колективний,
- приватний.

На період другої хвилі економічних реформ у правотворчому процесі можна було спостерігати явище тенденції розгляду проектів законодавчих актів як інструменти реалізації нової ідеологічної парадигми, штучної заміни так званого «вільного підприємництва», водночас відсутність чіткого зведення до логічної систематики усієї сукупності економічного законодавства. Однак при цьому свобода окремим особам робити все можливе і не можливе, згідно законодавства, стала сприйматися як право робити все, що підприємцю уявлялося вигідним. Ці дії проклали шлях до анархії і дезорганізації в сфері господарювання. Вони призвели до катастрофічного падіння економіки та дефолту у 1998 р. [8, с. 28]

Таким чином, на другому етапі вітчизняних економічних реформ під

впливом «олігархічного господарського законодавства» почалося формування урегульованих господарських відносин, які можна визначити як структуровану галузево-комплексну систему економічних і правових норм (фінансового, комерційного, екологічного, трудового, банківського, земельного, аграрного, трудового, адміністративного права тощо), які регулюють різні галузі національної економіки.

2.2 Характеристика розвитку господарського права на третьому етапі

Оскільки початок створення новітньої законодавчої системи правового регулювання економічних відносин у 1998 р. був обумовлений економічною кризою 1998 р., що розпочалася із Південно-Східної Азії, поширилася по всьому світу і призвела до структурного дисбалансу ринків лівової частки національних економік, тому законодавче формування господарського законодавства третього періоду не можна остаточно назвати простим періодом процесу систематизації. Систематизація певною мірою торкнулася й України, ти самим вона зробила актуальними доктринальні підходи потужного державного регулювання економічних відносин, тому створення економічних реформ третього періоду, а саме систематизація змісту господарського законодавства була спрямована на правові заходи виходу з кризи та урегулювання на законодавчому рівні усього комплексу і мікро-, і макроекономічних відносин як таких [16, с. 101].

Ці процеси були здатні підтвердити чи спростувати багато концепцій і висновків науковців як господарського, так і цивільного права. Адже правотворчість об'єктивно тяжіє до реальних потреб суспільних відносин, та, зрештою, має певні об'єктивні закономірності, що вказують на напрями подальшого економіко-правового розвитку. Оскільки національне господарське законодавство другого покоління не завадило процесам поглиблення соціально-економічної кризи, стало зрозумілим, що концепції

стосовно вільного, не забезпеченого державним впливом ринку, виявились доволі хибними та не дали очікуваного позитивного ефекту.

Таким чином, законодавець прийшов до висновку, що посилення публічних засад у правовому забезпеченні економіки, публіцизація правового регулювання господарської діяльності є одним із найважливіших елементів або аспектів посилення суспільного характеру виробництва, збільшення масштабів національних, транснаціональних, наднаціональних господарських організацій, розвитку національних і наднаціональних правил, що регламентують економічну діяльність. Ця тенденція підвищує вимоги як до змісту правового регулювання господарської діяльності, так і до його форми. Форма також повинна була стати більш публічною - доступнішою для розуміння широкого кола агентів господарювання, більш, як зараз прийнято говорити, прозорою, такою, що точніше виражає правила господарювання. Необхідний високий рівень упорядкованості, сформованості законодавства, такий, що відповідає значенню публічного економічного порядку. Адже українське суспільство повинно було входити у смугу глибоких економічних змін, а, отже, необхідні кардинальні реформи у цьому контексті у цей історичний період[3, с. 105].

Ключова ідея цього кодексу розумілась під тим, що в ньому було відзначено можливість свободи підприємницької діяльності у межах суспільного господарського порядку. Тому, зазначене у нормах кодексу порядку є подвійною: приватні інтереси бізнесу державою визнаються, підтримуються та захищаються, а водночас бізнес спрямовується на врахування інтересів суспільства. Таким чином, головним інструментом правового впливу на економіку стає гармонійне поєднання приватноправових і публічно-правових засобів регулювання. Не менш важливим було і те, що всі суб'єкти господарювання ставляться у рівне становище щодо вимог закону і порядку. Таким шляхом і була закладена основа партнерства бізнесу і влади.

При початковій підготовці початкового проекту кодексу було відомо, що кодифікація господарського законодавства повинна стати чітким

фактором, щодо правової стабільності в економіці. Водночас цей кодекс мав стати стрижнем, у розвитку всього масиву господарського законодавства, бо на той час єдиним фундаментальним актом була лише Конституція України, а саме її нормативні положення щодо власності, забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, правові основи та гарантії підприємництва, правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання, а також основи регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Для правового регулювання та стабілізації основ даних необхідно було створення та підготовка доцільних проектів саме концепцій Цивільного та Господарського кодексів, спираючись на історичне минуле країни та аналіз концептуальних основ різноманітних країн [10, с. 25].

17 вересня 1996 року Кучма Л.Д. своїм указом закликав звернути увагу на необхідність прийняти Господарський кодекс України. Лише 4 грудня 1998 р. Верховна Рада вже у кардинальному новому складі склала депутатську комісію зі спільного розгляду проектів нового Цивільного та Господарського кодексів на чолі з першим заступником Головуючого Верховної Ради.

З того моменту ми маємо проект Господарського кодексу, прийнятого у першому читанні Верховної Ради. Кінцевий варіант ГК України прийнято Верховною Радою України 19 січня 2003 р., і з 1 січня 2004 р. був введений в дію[1]. Даний кодекс зміг поєднати у собі господарсько-виробничі та організаційно-господарські відносини в механізмі права. Тому у цьому і є різниця між ними відносинами, що регулюються Господарським кодексом. Після прийняття Кодексу у праві назбирався великий вітчизняний і зарубіжний досвід регулювання економічних відносин, досвід складання та прийняття відповідного законодавства підготовленими наукою прогресивними положеннями, досвід проведення конкретних економіко-правових досліджень з актуальних проблем правового регулювання[17, с. 28].

Деякі кодифікаційні процеси відобразилися на регулюванні найбільш

впливових окремих комплексних структур-інститутів господарського законодавства: інвестиційного, фінансового, банківського, інноваційного ринку цінних паперів, зовнішньоекономічної діяльності тощо; кардинально змінили законодавчу політику щодо галузевих комплексів: телекомунікаційного, сільського господарства, транспортного, електроенергетичного тощо [25, с. 108].

Таким чином, кодифікація господарського законодавства України на третьому етапі систематизувала проблему організаційно-господарського забезпечення економічної діяльності, адже на відповідний законодавчий рівень були підняті питання правового господарського порядку та його конституційної основи, економічної політики держави, її форм та основних напрямів, державного регулювання господарської діяльності та його засобів тощо.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

Варто почати з того, що в умовах укріплення правової держави зазначається одне важливе завдання - оновлення господарського законодавства відповідно до міжнародних стандартів, зокрема до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Відомо, що окремі норми Господарського кодексу потребують оновлення, а в деяких випадках і повного оновлення. Хоча Господарський кодекс містить загальні положення регулювання господарських відносин, різні види господарських відносин регулюються іншими нормативно-правовими актами, у яких є багато суперечностей.

Господарська діяльність має велике значення для інтеграції України до європейського середовища. Але господарське законодавство має чимало недоліків і, на жаль, не зовсім відповідає європейським вимогам, тому потребує вдосконалення.

Підписання Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. поставило на одне із чільних місць задачу щодо визначення цілей, засобів та організаційно-правового механізму модернізації українського законодавства з правом Євросоюзу. Стосовно сфери господарського законодавства правомірним буде визначити загальну мету модернізації як таку, що полягає у створенні в Україні достатньо уніфікованого правового середовища для всіх суб'єктів ринкових відносин України та країн Євросоюзу [5, с. 61].

Початок процесу модернізації був покладений ще задовго до згаданої Угоди. Зокрема, один із початкових етапів пов'язаний з укладенням Угоди про співробітництво між Україною і європейськими співтовариствами та державами.

Таким чином можна виділити й достатньо визначені різновиди або

способи модернізації українського законодавства щодо права ЄС. До них, зокрема, можна віднести приєднання України до міжнародних угод, правових актів, які закріплюють міжнародні стандарти у тій чи іншій галузі; ухвалення національних правових актів, положення яких мають відповідати нормам права ЄС; узгодження деяких проектів національної нормативної бази з приписами постанов інститутів Євросоюзу; взаємне визнання національних стандартів Україною та ЄС [23, с. 252].

Одним із основних напрямів в майбутньому удосконалити господарське законодавство є те, що національному законодавстві варто хоч в деякій мірі відповідати європейським вимогам. Інтеграційні процеси впливають на формування специфіки їхніх внутрішніх господарських відносин. Поряд з урахуванням національних особливостей господарсько-правового регулювання економіки мають сприяти модернізації. На цьому указом Президента України від 21 серпня 2004 р. визначені конкретні питання організації виконання цього Закону.

З метою підвищення ефективності регулювання господарських відносин варто модернізувати господарсько-правові публічні й приватні засоби правового регулювання господарського права.

Господарське законодавство, в свою ж чергу, на усіх етапах розвитку потребувало особливого наукового обґрунтування відповідно до міжнародних стандартів. Варто зазначити, що ця галузь права та законодавства виникла найпізніше від багатьох правових галузей.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС має дуже велике міжнародне значення для всіх країн світу, а особливо для України, яка так сильно потребує допомоги саме в аспекті законодавчого визначення окремих господарських проблем, належного функціонування господарської сфери для забезпечення потреб усього населення, адже від господарських відносин залежить добробут суспільства. Саме ця Угода і відновлює довіру в міжнародного бізнесу до України [4, с. 385].

Перед сучасним законодавцем постало завдання нормувати систему

господарських відносин, щоб реалізувати інтереси безпосередніх учасників господарських відносин, і публічних інтересів, заснованих на загальносуспільних потребах. Для формування в країні продуктивної економіки необхідно вжити сучасні правові засоби, прогресивні методи й форми регулювання, реалізації та реформування господарських процесів. Із цією метою і діє господарське законодавство, яке регулює господарські відносини. Адаптація національного законодавства до світових стандартів, зокрема до вимог Європейського Союзу та Світової організації торгівлі, істотно полегшується в тому разі, коли внутрішнє законодавство країн-кандидатів і дійсних членів таких міжнародних утворень уже досягло певного ступеня систематизованості й узгодженості.

Ухвалення Господарського кодексу України заклало фундамент для правового регулювання договірних відносин на новому системному рівні та започаткувало новий етап наукових досліджень у сфері господарського права, спрямованих на модернізацію законодавства як у цих, так і в інших сферах. Проте ні його ухвалення, ні сама кодифікація, ні процес удосконалення законодавства не завершується. Становлення національного господарського законодавства в Україні пов'язане з труднощами, спричиненими насамперед економічними та соціально-політичними факторами. А саме ухвалення законодавчих актів відбувається в умовах існування старого законодавства. Суперечності нового законодавства зі старим не лише перешкоджають творенню правопорядку в господарських відносинах, а й іноді безпосередньо є причиною правопорушень і зловживань з боку суб'єктів господарювання. Крім того, відсутність чіткої та однозначної концепції побудови ринкової економіки в Україні іноді ставить законодавця у складне становище в ході розроблення та ухвалення законопроектів. Тому першочерговим завданням подальшої кодифікації господарського законодавства визначено оновлення та доповнення положень ГК України як головного акта господарського законодавства. Окрім цього, аналіз досвіду реалізації законодавства про господарську діяльність, надбаного після

введення в дію ГК, свідчить про необхідність вирішення таких завдань, як:

- 1) узгодження кодифікованих і некодифікованих норм;
- 2) подолання множинності актів;
- 3) обрання такої форми вдосконалення змісту та форми

господарського законодавства[19, с. 211].

У щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України закріплено, що інтеграція в європейський політичний, економічний та гуманітарний простір є стратегічним орієнтиром і чинником розвитку держави. Європейська інтеграція передбачає інтеграцію політичну, юридичну та економічну. Найважливішим аспектом для України є саме економічна інтеграція як процес зближення та взаємного пристосування окремих національних господарств. Головною сферою модернізації є система господарського законодавства [8, с. 93].

Таким чином, одним із напрямів модернізації господарського законодавства в контексті міжнародної інтеграції України є його адаптація та вдосконалення відповідно до законодавства Європейського союзу.

Для нас присутні усі підстави, для ствердження того, що модернізацію господарсько-правового регулювання господарських відносин в Україні доцільно здійснювати з урахуванням досвіду провідних європейських країн, а особливо Німеччини. Оновлення господарського законодавства слід здійснювати не шляхом нарощування та розпорошення його норм, що не дасть змоги ефективно здійснювати економічну політику, а в напрямі його кодифікації, що передбачає, зокрема, зменшення в ньому кількості бланкетних норм та одночасне доповнення нормами прямої дії та відсиланнями на конкретні закони.

ВИСНОВКИ

Отже, за часів розвитку господарського права відносини, які регулюються господарською наукою, відносили до різноманітних дисциплін, у тому числі їх неправомірно приєднували до цивільного права.

Основною важливою рисою концепції господарського права до наших днів є націленість на зв'язування інтересів приватних з інтересами публічними. Звичайно, ця головна ідея господарського права далеко не завжди знаходила й знаходить тепер свою повну реалізацію в реальному житті.

Відомо, що в різні періоди історії та в різних країнах вона не завжди правильно сприймалася законодавцями, в певних випадках вона взагалі відкидалася, часто зазнавала різних деформацій.

Тому, варто відзначити, що гармонійне узгодження інтересів господарюючого суб'єкта й інтересів усього суспільства залишалось дуже важливою на необхідною перспективою, в певній мірі, ідеалом, що вимагає своєї реалізації.

Розвиток законодавчого забезпечення основних типів економічних відносин за часів незалежності України можна охарактеризувати декількома етапами. Ці етапи або кроки у розвитку господарського законодавства зумовлені внутрішніми і зовнішніми чинниками, а саме інтеграційними та глобалізаційними процесами.

Тому, господарське право за останні два десятиліття значно законодавчо укріпило свої правові позиції в системі права України. Це відноситься до всіх його проявів, як галузі права, законодавства, правової науки та навчальної дисципліни

Отже, кодифікація господарського законодавства України у 2003 році закріпило організаційно-господарську проблему забезпечення економічної діяльності.

Останнім часом виникли невідкладні потреби в модернізації

господарського законодавства з якими можна було б приблизитися до надійного забезпечення поєднання ринкової саморегуляції з державним регулюванням економіки. Важливо врахувати, що завдання поєднання цих двох засад, незважаючи на свою складність, є винятково важливим для будь-якої національної економіки (якщо виключити суспільства, у яких панує або безмежний етатизм, або крайній лібералізм). При цьому вирішується таке завдання по-різному, але, як правило, шляхом тривалих пошуків і чисто емпірично.

Наприкінці, варто описати той факт позитивної оцінки переходу до регулювання суспільних відносин у сфері господарювання нормативно-правовими актами, тому нам слід зазначити, що надто надмірне використання законодавцями такого виду актів в подальшому призвело до появи їх великої кількості, що в певній мірі ускладнює застосування їхніх положень на господарській практиці та в системі господарського права.

Тому важливим завданням є негайне розв'язання та подальша кодифікація господарського законодавства, на основі його модернізації в системі права України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436 // Відомості Верховної Ради України.-2003.-№18,№19-20,№21-22.-Ст.144.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. Алієва К. Е. Деякі історичні аспекти становлення господарського права як самостійної галузі та їх вплив на сучасний стан господарського права України / К. Е. Алієва, Л.В. Мартинова // Науковий погляд молоді : ключові питання сучасного етапу реформування системи вітчизняного законодавства : матер. всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів, молодих науковців та викладачів, м. Северодонецьк, 8 - 9 грудня 2016 р. / за ред. проф. Б.Г. Розовського. — Северодонецьк : вид - во СНУ ім. В. Даля, 2016 . – С. 102 - 106.
4. Віхров О. П. Окремі питання вдосконалення господарського законодавства України / О. П. Віхров // Університетські наукові записки. - 2012. - № 1. - С. 384-392
5. Замрига А. Проблематика оновлення господарського законодавства в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / А. Замрига // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 6. - С. 60-65
6. Знаменський Г. Л. Наукоємність сучасного господарського права / Г. Л. Знаменський // Право України. - 2010. - № 8. – С. 19–25.
7. Знаменський Г. Господарське право України: сучасний стан та перспективи / Г. Знаменський // Юридична Україна. - 2015. - № 10-12. - С. 91-97
8. Кодифікація господарського законодавства: український досвід і перспективи розвитку // Збірник матеріалів «круглих столів» ; за заг. ред. В. К. Мамутова та О. Л. Копиленка. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. – 118 с.

9. Мамутов В. К. Загальні проблеми господарського права на стику ХХ та ХХІ століть / В. К. Мамутов // Право України. – 2010. – № 8. – С. 4–13.
10. Мамутов В. К. Кодифікація господарського законодавства України [Електронний ресурс] / В. К. Мамутов // Кодифікація господарського законодавства України: стан, проблеми, перспективи : матеріали круглого столу (2 листопада 2010 р., м. Київ). – С. 23-28
11. Несинова С. В. Господарське право України. Навч. посіб. / за заг. ред. С. В. Несиної. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 564 с.
12. Новікова В.С. Теоретико-правові засади модернізації господарського законодавства України на принципах сталого розвитку / В.С. Новікова // Порівняльно-аналітичне право. – 2017. - №2. – С. 92-94
13. Остапенко Ю. І. Основні історичні етапи становлення радянського господарського права / Ю. І. Остапенко // Економічна теорія та право. - 2015. - № 2. - С. 142-153
14. Остапенко Ю. І. Розвиток господарського законодавства України на другому етапі вітчизняних економічних реформ / Ю. І. Остапенко // Економічна теорія та право. - 2015. - № 4. - С. 122-135
15. Остапенко Ю. І. Становлення господарського права та законодавства України на початковому етапі її незалежності / Ю. І. Остапенко // Економічна теорія та право. - 2015. - № 3. - С. 172-183
16. Остапенко Ю. І. Третій етап розвитку господарського законодавства України: його систематизація / Ю. І. Остапенко // Економічна теорія та право. - 2016. - № 1. - С. 100-112
17. Пігач Я. М. Господарське законодавство : навч. посіб. / Пігач Я. М., Труфанова Л. М. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 624 с.
18. Подцерковний О. П. Про перевірку висновків науки господарського права тенденціями розвитку господарського законодавства. Наукоємність сучасного господарського права / О. П. Подцерковний // Право України. . 2010. - № 8. – С. 19–25.

- 19.Поєдинок В. В. Основні поняття господарського законодавства в контексті його реформи / В. В. Поєдинок // Форум права. - 2016. - № 3. - С. 209–212
- 20.Прилуцький Р. Б. Цінність, перевірена часом: господарському праву сто років / Р. Б. Прилуцький // Юридична наука. – 2011. – № 1. – С. 93–100.
- 21.Риженко І. М. Проблеми та напрями удосконалення господарського процесуального законодавства в умовах проведення судової реформи / І. М. Риженко, А. В. Рибас // Судова та слідча практика в Україні. - 2016. - Вип. 1. - С. 39-45
- 22.Рябець Н. М. Загальні засади гармонізації господарського законодавства України відповідно до вимог СОТ / Н. М. Рябець // Часопис Київського університету права. - 2013. - № 2. - С. 399-403
- 23.Стадник К. О. Модернізація господарського законодавства України щодо економічної концентрації в контексті євроінтеграції / К. О. Стадник // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія : Економічна теорія та право. - 2013. - № 4. - С. 246-253
- 24.Устименко В. А. Господарський кодекс України - шлях до європейських правових традицій / В. А. Устименко, Р. А. Джабраїлов // Вісник господарського судочинства. - 2016. - № 1. - С. 146-152
- 25.Щербина В. С. Кодифікація чи декодифікація господарського законодавства України: який шлях обрати? / В. С. Щербина // Право та інновації. - 2016. - № 2. - С. 108-109